

A negatív és pozitív jelölések dinamikájának vizsgálata

Alcím: A Máté-effektus érvényességének tesztelése középiskolai osztályokban

Jelige: ZTU463

A negatív kapcsolatok fontossága, relevanciája az SNA-n belül

A hálózatkutatás napjainkban az egyik legdinamikusabban fejlődő és terjedő paradigma vagy módszertan. Jelentősége annak is köszönhető, hogy minden tudományterületen megjelent, mely más módszertanról vagy kutatási paradigmáról nem mondható el. Nemzetközi szinten is kétségtelen reputációval bír, ezt támasztják alá a témában megjelenő publikációk eltelt évtizedekben lezajló hatványszerű növekedése. Hazánkban inkább a természettudomány területén jelent meg kidolgozottabb módszertani megközelítése.

A negatív kapcsolatok működési mechanizmusa jelentősen eltér a pozitív kapcsolatoktól, írásunkban ezt a különbséget a negatív kapcsolatok dinamikai szempontjából kívánjuk vizsgálni a két adatfelvételi időpont alapján.

A negatív kapcsolatok elemzése - legyen szó az ellenszenvi, utálati viszonyokról, a pletykákról, vagy a másokkal szembeni erőszakos cselekedetéről, piszkálásról - a kapcsolatháló elemzés területén belül fontos szerepet tölt be. Dolgozatunkban azt fogjuk megvizsgálni, hogy a magyarországi osztályközösségekben a tanulók között kialakult egyéni státusz hogyan alakítja a negatív kötések formálódását, és dinamikáját. Kiemelt szerepet tulajdonítottunk annak, hogy Robert Merton Máté-hatás elméletének érvényességét hálózatokon tesztelve vizsgáljuk meg.

A baráti, pozitív kapcsolatokkal szemben a negatív kötések vizsgálata még mindig egy viszonylag kevésbé feltérképezett témakör a társadalmi kapcsolatháló elemzésen belül. Annak ellenére, hogy a negatív kötések is hatással vannak egy hálózati felépítésen belül a csoporttagok közötti kapcsolatokra, s magára a hálózat belső dinamikájára. Bizonyos kutatások szerint a hálózatok strukturális felépítése befolyásolhatja azt, hogy adott tanulókra mennyire lesz jellemzőek az antiszociális és deviáns magatartásformák (Moody, 2001). Más kutatások eredményei pedig arra engednek következtetni, hogy a negatív kapcsolatok a csoportokon, szervezeteken belül nagyobb hatással bírnak az elégedettségre, a stresszre, mint a pozitívnak mondható kapcsolatok (Labianca et al., 1998; Moerbeek - Need, 2003).

Amíg a pozitív kapcsolatok növelik az adott csoport hatékonyságát, addig a negatív kapcsolatok hátráltatják, amely jelenség a szervezeteken belüli magatartások vizsgálatából is megerősítést nyert. Az érzelmeken alapuló interakciók végeredménye tekintetében a negatív kapcsolatoknak meghatározóbb szerepe van, mint az ugyanezen körülmények között fennálló pozitív kapcsolatoknak (Labianca - Brass, 2006).

Mindezek a kutatások azon okból fontosak, hogy megértsük a negatív kapcsolatok vizsgálatának kiemelkedően fontos szerepét a konfliktusok, a kirekesztés, a szegregáció, és a státuszverseny mechanizmusában (Pál et al., 2011).

A fiataikorúakat vizsgáló etnográfiai tanulmányok alapján azt mondhatjuk, hogy a közöttük kialakuló barátságok az iskolai évek egyik legmeghatározóbb tényezője, továbbá hogy a kortársakkal kialakított kapcsolatokban felmerülő problémák szorongást keltenek a fiatalokban (Ambert, 1994; Haynie, 2001). Gould szerint egy csoport életének korai szakaszában lebonyolódó interakciók meghatározzák a későbbi interakciók ismérveit, az elvárásokat a teljesítménnyel kapcsolatban (Gould, 2002).

A kapcsolatok jelentősége - főleg az oktatáskutatással foglalkozó kapcsolatháló elemzők számára - leginkább annak köszönhető, hogy a közoktatásban az általános iskola befejezése után egy strukturális változás következik be az iskolai környezetben a gimnáziumi tanulmányok megkezdésének idején. Ezen átmenet után többnyire egy létszámailag nagyobb, és heterogénebb környezetben találják magukat, ahol a státusz azon alapulhat, hogy ki kit ismer, s leginkább, hogy kit ismer több ember (Eder, 1985). Egy ilyen szituációban a tanulók többsége érdekelt abban, bizonyos esetekben rákényszerül arra, hogy bővítse ismertségi hálóját, ezzel megelőzve azt, hogy elszigetelt legyen az új mikrostruktúrában (Eckert, 1989). Lejátszódik egy olyan folyamat, ahol minden egyes egyén bizonyos stratégiák alkalmazásával a saját pozícióját keresi az új státusz-hierarchiában. Az e fajta stratégiák között említhetjük a pozitív vagy negatív pletykák terjesztését, vagy a leginkább fiú tanulókra jellemző maszkulin attitűdhöz való konformizálódást (Messerschmidt, 2000). A pletykák viselkedést befolyásoló szerepe azért is fontos, mivel a fiataikorúak, míg nagyobb eséllyel könnyebben támadják az egyéni értékeléseket, véleményeket, addig ha azok egy adott csoporttól származnak, kisebb valószínűséggel fogják azt megkérdőjelezni (Eder - Enke, 1991). Bizonyos kutatások szerint a pletykák heterogén összetételű osztályokban a csoportkialakulás fázisának elején elterjedtek, s azután azok mértéke csökken, míg a homogénebb csoportokban egy stabil szinten maradnak (Pál et al., 2011).

Ezen stratégiák segítségével pedig jelentős hatást tud adott személy a másik tanulótársának viselkedésére gyakorolni. Tehát a hálózat, a csoport struktúrája, felépítése - s nem csak az egyéni jellemzők - jelentős befolyást gyakorolhat az egyén viselkedésére, legyen szó az iskoláskorú gyerekek közötti erőszakról, vagy a fiataikorú bűnözésről (Warr - Stafford, 1996). A kutatók csak az elmúlt években jöttek rá arra, hogy a másokkal szemben megnyilvánuló agresszív viselkedés a kortárs csoportban szerzett státusszal, s az azért folytatott harccal is

magyarázható, nem csak egyéni személyiségjellemzőkkel, vagy a hátrányosnak tekinthető családi háttérrel (Faris - Felmlee, 2011).

Bizonyos tanulmányok eredményei alapján azt következtetést vonhatjuk le, hogy a népszerűség - vagyis a minél több baráti jelölés az osztályba, iskolába járóktól - előnyökkel, s hátrányokkal is járhat. A központi szereplők viselkedése jobban összeegyeztethető barátaik viselkedésével, mint az a periférián elhelyezkedők esetén (Giordano, 1983). A legnépszerűbb diákok nagyobb fokú hasonlóságot tanúsíthatnak viselkedésükben a baráti hálójukba tartozó egyénnel, mint azok a tanulók, akik kevésbé népszerűek, s a központibb pozíciójú alanyok, mivel a legtöbb csoporttaggal kapcsolatban vannak, nagyobb mértékben ki vannak téve a másokkal való interakcióknak, továbbá az információátadásban is fontos szerepet játszhatnak (Haynie, 2001). A legismertebb diákok népszerűségük fenntartásában érdekeltek, s emiatt saját pozíciójuk megtartása adott viselkedésformákat követel meg tőlük. Olyan formákat, amelyek domináns vagy elit pozíciójuknak megfelelően elvárnak tőlük csoportszinten. Ezen elvárások irányulhatnak arra, hogy a népszerűtlen tanulókkal szemben ellenszenvi, vagy utálati kapcsolatokat alakítsanak ki.

Ezen tanulók azok, akik a legtöbbet veszíthetnek, másképp akik a legnagyobb lecsúszást tapasztalhatják meg az osztálybeli ranglétrán akkor, ha nem szilárdítják meg eléggé az osztályban szerzett helyüket, pozíciójukat (Eder, 1985). A kapcsolatháló elemzés tehát arra ad nekünk lehetőséget, hogy rájövünk, a pozitív vagy negatív kapcsolatokat, a tanulók viselkedését a hálózatban betöltött pozíció, és annak strukturális jellemzői - melyek hatással vannak a csoporttagokra gyakorolt csoportos kontroll nagyságára - mennyiben befolyásolják.

A negatív kapcsolatok típusai

A negatív kapcsolatok többféleképpen jelenhetnek meg egy hálózaton belül. Őlthetnek manifeszt formát, amikor verbális vagy fizikai agresszióról beszélünk, illetve olyan, belső, relációs viszonyról vagy mechanizmusról, ami csak egy másik személlyel kapcsolatos ellenszenvi vagy utálati kapcsolatban nyilvánul meg (Pál et al., 2011).

A negatív kapcsolatok tartós és visszatérő állapotként jelenhetnek meg. A negatív megítélések, érzelmek és viselkedési szándékok a másik irányában fejeződnek ki, s így legalább az egyik személy irányából egy viszonylagosan stabil mintává válnak, ezáltal a viselkedésben is megnyilvánul, majd ezt követően a másik szereplő megnyilvánulásait is befolyásolja (Labianca - Brass, 2006).

A negatív kapcsolatok és események tehát nagyobb hatást gyakorolhatnak a viselkedésre, mint a pozitív vagy semleges kapcsolatok. A negatív kapcsolatok vizsgálata azért is fontos a társadalmi kapcsolatháló elemzésen belül, mivel az egy csoporton belüli negatív kötések összefüggésben vannak a csoporton belül észlelt konfliktussal (Labianca et al., 1998).

A negatív kapcsolatok olyan káros attitűdöket alakítanak ki, melyek az egyén megnyilvánulásaira is hátrányosan hatnak, példaként említhetjük egy szervezeten belül az ilyen módon kialakuló, az egyének között létrejövő koordináció sajátos jellemzőit. A negatív kapcsolatok ekkora kooperáció hiányát indukálják, mely azonban a közös célok elérését segítenék az adott közösségen vagy szervezeten belül. A negatív kapcsolatok és a konfliktusok között nem releváns feltétlenül analógiát teremteni, következésképp nem is tekinthetjük azonosnak a negatív kapcsolatokat a konfliktusos szituációival (Labianca - Brass, 2006).

A szervezetekben a negatív kapcsolatok, bár nem realizálódnak erőszak vagy agresszió formájában, mégis kihatással lehetnek egy szervezeten belül a teljesítményre (Labianca - Brass, 2006). Azt is mondhatjuk, hogy a negatív kapcsolatok legalább olyan hatással bírhatnak, mint a baráti kapcsolatok - legyen szó egy középiskolai osztály kohéziójáról vagy teljesítményről egy adott munkakör esetén – különösképpen akkor, ha azok szélsőséges, ellenségi viszonyokként jelennek meg (Moerbeek - Need, 2003; Labianca - Brass, 2006).

Labianca és szerzőtársai (1998) szervezeteken belül, pontosabban egy egyesült államokbeli egyetemi egészségügyi központ különböző részlegei között figyelték azt meg, hogy a konfliktusok észlelése direkt vagy indirekt személyközi interakciókon alapul, azok

gyakorisága és jellege hatást gyakorol a konfliktusokra. S ugyanígy, a konfliktusok is befolyásolják az interakciókat (Labianca et al., 1998). Bár Labianca és társai célorientált szervezetekben folytattak kutatást, s nem olyan jellegű közösségekben, mint az általunk vizsgált középiskolai osztályok, azt mondhatjuk, hogy a tagok közötti interakciók mindkét típusban fontos szerepet töltek be. További meglátásuk, hogy a csoportok közötti konfliktusok száma növekszik, ha az egymással kodependens viszonyban álló részlegek között a kommunikáció gyakorisága is nő (Labianca et al., 1998).

A kontakt hipotézis szerint a gyakori találkozás, interakció a pozitív érzelmek kifejlődését segíti elő, s a személyek között csökken a csoporton belüli konfliktusok kialakulásának esélye (Coleman, 1957, Homans, 1950). Ám a kontakt hipotézis kritikusai felhívták arra a figyelmet, hogy a személyközi interakció nem nevezhető minden esetben pozitívnak, s emiatt a létrejött negatív kapcsolatok megnövelhetik a konfliktusok gyakoriságát csoporton belül vagy azok között.

A negatív és pozitív kapcsolatok dinamikája

A „gyenge kötések erejével” magyarázott hálózatelemzési alapelv Granovettertől (1983) származik. Ezen elmélet kiinduló alapja, hogy a személyek közötti kapcsolat, azaz kötés a felszínes ismeretségtől a mély barátságig terjedhet. A kötések jellegzetességeit és erősségét az együtt eltöltött időben, a kapcsolatok érzelmi intenzitásában és intimitásában, illetve az egymásnak nyújtott kölcsönös szívességek viszonylatában lehet mérni. Továbbfejlesztése az elméletnek, hogy ha két személy között erős kapcsolat alakul ki, akkor valószínűsíthetően kettejük ismeretségi körei között is léteznek baráti kapcsolatok. Később empirikus vizsgálatokkal is igazolta, hogy a gyenge kapcsolatok nagyobb eséllyel képeznek kapcsolatot az egymáshoz erősen kapcsolódó személyek lokális csoportjai között, mint az erős kötések (Szántó - Tóth, 1993). A negatív kapcsolatok lényegesebb aspektusai Granovetter (1983) elméleti keretei mentén, a gyenge és erős kötések elméletén alakult tovább.

Egy pozitív kapcsolat általában magában foglalja a bizalom, és ezzel együtt a sérülékenység magas fokát. Amennyiben megsebződik a kapcsolat valami következtében, egy erősebb negatív érzelmi és viselkedésbéli válasz teremődik. Az érzelmi alapokon nyugvó kapcsolatok sérülése ekkor növelheti a negatív kapcsolatok szilárdságát (Jones - Burdette, 1994; Mayer et al., 1995).

Fontos aspektusa a negatív kapcsolatoknak a reciprocitás, mely arra vonatkozik, hogy az egyén tárgya vagy forrása-e az utálatnak, avagy az utálat kölcsönösen visszaható (Wasserman - Faust, 1994). Belátható, hogy az utálatnak - habár gyakrabban előfordul, hogy kölcsönösség figyelhető meg - nem szükségképpen feltétele, hogy az oda-vissza irányban is teljesüljön. Az egyén, aki ellenszenvvel viseltet a másik iránt, jelentősebben megnehezíti egy másik egyén feladatainak teljesíthetőségét, azzal, hogy visszatart információkat, vagy elmulasztja azokat az információkat közölni vagy felkínálni, melyek a másik számára szükségesek volnának, vagy hátrányosabb helyzetbe hozza a másikat (Scott et al., 2010).

További jellemzőként említhetjük a kogníciót. Ebben a kontextusban ezt a fogalmat úgy lehetséges értelmeznünk, hogy habár két, egymást előzetesen ismerő személy közül az egyik részéről ellenszenv áll fenn a másik irányába, s ez esetben a negatív kapcsolat egyirányú megléte diszkonformitást okozhat, s ennek eredményeképp az utálat kölcsönössé válhat (Kelley - Thibaut, 1978).

A két szereplő közötti ellenszenvi kapcsolatok szempontjából a társadalmi távolság egy olyan típusú direkt illetve indirekt kapcsolat, ami attól függően állhat fenn két egyén között, hogy az egyén része a diádnak, vagy ugyanez a személy egy olyan kapcsolaton, azaz egyénen keresztül közvetetten kapcsolódik a harmadik szereplőhöz, akit negatív kapcsolat köt össze az adott személlyel. A távolság hossza a legrövidebb útvonal a két személy között (Wasserman - Faust, 1994). A társadalmi struktúra leírásának hálózati megközelítésének kiindulópontja a társadalmi pozíciók definíciója, s ez "együtt jár" a társadalmi pozíciók és viszonyai közötti keret meghatározásával (Scott et al., 2010).

Következtetésül a negatív kötéseket, mint az egyén kapcsolathálózatában a társadalmi pozíciót meghatározhatjuk egy lineáris kombinációjaként olyan befolyásoló szereppel bíró jellemzőknek, mint a szilárdság, a reciprocitás, a kogníció, és a társadalmi távolság.

Fritz Heider strukturális egyensúly elmélete alapján - mely a 1960-as években a szociálpszichológia tudományterületén belül is domináns szerepet töltött be - tudjuk, hogy a pozitív hálózatokban a kapcsolatok az idő előrehaladtával kölcsönössé válnak (Heider, 1958). Elméletében két aktor, és a kapcsolat tárgya közötti viszony „hajlamos” egyensúlyi helyzetbe kerülni. A kapcsolatokban, így az interakciókban is fontos szerepet töltenek be az érzelmek, aminek két típusát különböztethetjük meg. A pozitív és negatív érzelmeken alapuló kapcsolatok esetén akkor alakul ki Heider szerint egyensúly, ha az egyének, vagy ágensek kölcsönösen szeretik, vagy kölcsönösen nem szeretik egymást (Khanafiah - Situngkir, 2004). Három szereplőt magában foglaló kapcsolatok esetén is beszélhetünk egyensúlyról, akkor, ha az aktorok közötti eltérő előjelű érzelmi kapcsolatok szorzata pozitív lesz. Egyensúlyról mikro- és makroszinten is beszélhetünk, vagyis egy hálózatban a diádok és triádok, illetve ezek mellett az aktorokat összefogó csoport szintjén is. A személyeket magába foglaló hálózatban is feltételezi Heider, hogy abban nagy valószínűséggel egyensúly fog kialakulni (Heider, 1958).

Jordán Ferenc az ökológia és társadalmi hálózatokat irányító törvényszerűségek vizsgálatakor általános iskolába járó tanulók kapcsolathálóját elemezve is arra jutott, hogy bebizonyosodott bizonyos értelemben a strukturális egyensúly elméletének a kapcsolatok dinamikájára vonatkozó hipotézise, miszerint az idő előrehaladtával a negatív kapcsolatok csökkenő arányát tapasztalhatjuk. További eredménye Jordán kutatásának, hogy a pozitív kapcsolatokkal szemben a negatív kapcsolatok kevésbé voltak hajlamosak a változásra (Jordán Ferenc, 2009).

Más kutatások is kimutatták, hogy a csoportnagyságtól és a kezdeti érzelmi kötések eloszlásától - legyen szó pozitív, negatív, vagy semleges kapcsolatokról - függetlenül a

csoportok is egyensúlyi helyzetre törekednek (Wang – Thorngate, 2003). Csoportszinten csakis abban az esetben beszélhetünk egyensúlyi állapotról, ha a csoport két alcsoportra bontható, amelyekben a kötések az összes aktor között pozitívak mindegyik alcsoportban, míg a kapcsolatok kizárólag negatívak az alcsoportok között (Khanafiah - Situngkir, 2004).

Az egyensúlyi állapotra való törekvés az egyének szintjén azzal magyarázható, hogy az individuumok azt a rájuk nehezedő nyomást, feszültséget - amit az egyensúlyi nélküli szituáció létrehoz – meg akarják szüntetni (Khanafiah - Situngkir, 2004).

Ám meg kell említenünk, hogy az egyensúlyi állapot nem olyan mechanizmus, amely minden esetben bekövetkezhet. A heideri gondolat szerint a csak negatív kötések tartalmazó triádok felbomlása vagy annak pozitív kapcsolatokkal való kicserélődése várható, bizonyos tanulmányok szerint ez nem igazolódik be (Davis, 1963).

A státusz szerepe a negatív kapcsolatok vizsgálata során

A státusz a szociológia tudományterületén belül többféleképpen jelenhet meg. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a társadalmi szerkezetben belül az egyének különböző dimenziók, jellemzők szerint hasonló helyzetben vannak, s az így kialakult státuszoknak megfelelően differenciálódnak. A státuszok meghatározott viselkedésformákat, viszonyokat határoznak meg az egyének számára (Andorka, 2006).

Visszatérő téma a szociológián belül a státusz-hierarchiák kialakulása, legyen szó közösségekről, profitorientált szervezetekről, vagy fiatalok csoportokról. Kutatásunkban kíváncsiak voltunk arra, hogy a tanulók osztályban betöltött pozíciója, adott esetben hierarchiát alkotó közösségi státuszuk milyen hatással van a kialakult negatív és pozitív kötésekre, mivel feltételezhetjük, hogy a pozitív és a negatív kapcsolati viszonyokra, hálózatokra az egy közösségen belül kialakult státuszhelyzetek jellege hatással lehet.

A szociológián belül a hierarchikus felépítések máig számos tudományos vita tárgyai. A kutatók eddig szinte minden fajtájú és méretű csoportban találkoztak azzal a jelenséggel, hogy azokban egyenlőtlenül oszlanak meg különféle tulajdonságok, így például a számunkra érdeklődésre okot adó középiskolai osztályokban is. Kisebb csoportokban gyakori, hogy azokban a tagok differenciálódnak kis számú központi tagra, akik nagyobb szerepet vállalnak a közösség életében, s nagyobb létszámú periférikus tagokra, akik ritkábban vesznek részt a közösségi életben (Gould, 2002).

Ezen megfigyelések alapja, hogy a tagok különböznek egymástól, és máshogy járulnak hozzá a csoport működéséhez, adott esetben annak céljaihoz. Bizonyos csoporttagok kontribúciója értékesebb lehet, mint másoké, s ezen aktorokat ennek megfelelően eltérően is jutalmazták (Gould, 2002). Gazdasági szervezetekben rendszerint a végzettség, a munkatapasztalat szerint történik a jutalmazás. Informális ifjúsági csoportokban a fiatalok különbözhetnek egymástól személyiségtípusok, etnikum, nem, és még számos egyéni attribútum mentén, s ezen jellemzők jelentős mértékben befolyásolják a köztük kialakuló kapcsolatokat.

Egy másik szemléletmód szerint a különbségek a csoportokon belül nem az egyéni jellemzőknek köszönhetőek, hanem az egyének által betöltött társadalmi pozíció sajátosságának (Gould, 2002). Ebben az esetben a magasabb fokú jutalmazás az előnyösebbnek tekintett pozíciónak hála következik be, amely pozíciót a családi háttér vagy az iskolai végzettség határoz meg leginkább.

Összefoglalóan tehát két szociológiai megközelítést említhetünk meg, amelyek közül az egyik a hierarchiát egy természetes, szerves folyamat révén kialakuló, az eltérő attribútumok rendszerét tükröző jelenséggént, míg a másik szemléletmód azt a csoportban résztvevő, privilegizált helyzetű egyének érdekei mentén realizálódó entitásként írja le, ahol az előnyösebb, privilegizált pozíció független lehet az egyéni kvalitásoktól (Gould, 2002).

Gould (2002) ezekkel szemben azt mondja, hogy a hierarchiák esetében élni kell azzal a feltételezéssel, hogy azok sokszor nem egy konkrét, hanem decentralizált döntés eredményeképpen, spontán módon jönnek létre és maradnak fenn. Tehát szembemegy a strukturalista állásponttal, s azt állítja, hogy nem feltétlen alakulnak ki státusz-hierarchiák tudatos szervezés eredményeképpen. Gould elmélete szerint a többé vagy kevésbé előnyös pozíciót a csoportban azt befolyásolja, hogy az ezekhez köthető tulajdonságok a csoporttagok szubjektív értékítéletei által befolyásoltak. Ezek az értékítéletek pedig felerősítik a különbségeket, amik hatnak a hierarchián belül betöltött pozícióra, vagyis a státuszra. Ennek fényében a társadalmi kapcsolatháló elemzés alkalmas lehet arra, hogy egy érvényes státusz-hierarchiát alkossunk meg, hiszen az adatbázisban szereplő tanulók minden más osztálytársukkal szemben elmondták értékítéletüket, hogy azok milyen pozíciót foglalnak el az osztályban. Ezek az értékítéletek pedig jelentősen befolyásoltak a többiek véleménye által. Szociálpszichológiai tanulmányok sora bizonyítja, hogy a többségi vélemény hatással van az egyén viselkedésére, még akkor is, ha az adott személy saját döntéseiben biztos is (Milgram, 1974).

Arról is beszámolhatunk szervezeti kutatások eredményei révén, hogy a státusz és a hierarchia legitimitása hozzájárulhat egy szervezeti forma, vagy aktor sikerességéhez vagy megmaradásához (Gould, 2002). Fontos folyamat, hogy a státusz-hierarchiák legitimé válnak a különböző szervezeti formákban. A legitimációt többnyire olyan formális társadalmi struktúrák esetén vizsgálták, mint a kormányzás, a stratifikációs rendszerek, vagy a szervezetek, ám fontos szerepet tölthetnek be olyan, az interakciót irányító informális kapcsolatokkal jellemezhető rendszerek, mint az oktatási intézmények, így egy középiskolai osztály esetében, ahol a státusz-hierarchia elfogadottsága csökkentheti a konfliktusok kialakulásának esélyét.

A legitimáció egy többszintű folyamat eredménye, amely is az egyéni szinten – a legitimáció tárgyának szintjén - és a szervezeti keretek szintjén is lezajlik (Berger et al., 1998). Tehát Berger és szerzőtársai egy mikro-makro megközelítést vallanak magukénak a célorientált közösségek státusz-hierarchiájának legitimációjának vizsgálatánál. Az, hogy mi válhat a legitimáció alapjává, a státusz elmélet megértése révén ragadható meg. Az elmélet szerint a

külső karakterisztikusságok, jellemzők, mint például a nem, az etnikum, vagy a fizikai attraktivitás, mind jelentős hatással bírnak egy adott közösségen belül az interakciókra, azok alakulására. Azok az individuumok, melyek több olyan külső tulajdonságokkal rendelkeznek, melyeket pozitívnak értékelnek a státusz szempontjából - szemben azokkal, akik kevesebb külső externáliákkal rendelkeznek a státusz szempontjából – nagyobb valószínűséggel fognak jobb teljesítményt elérni, s számíthatnak arra, hogy viselkedésüket pozitívként fogja értékelni a közösség többi tagja. Ezen tulajdonságok eloszlása egy adott csoportban erősen korrelál az azon belül megfigyelt státusz, vagy presztízs-hierarchiával. A külső tulajdonságok tehát tükrözhetik a kialakult státushierarchiát (Berger et al., 1998). Arra számíthatunk, hogy az adott státusz befolyásolja a személyközi interakciókat, így a negatív kapcsolatokat is kutatásunkban is.

A legitimáció nem egy kizárólag individualisztikus folyamat, melyben az adott struktúra - esetünkben a státushierarchia - érvényessége, legitim volta azon alapszik, hogy csak az egyének fogadják-e el azt, vagyis hogy konszenzusra jutnak abban, hogy egy legitim struktúráról van szó (Walker et al., 1986). A csoportban résztvevő cselekvők viselkedésében megnyilvánuló konzisztencia mellett - mely a legitimációról ad tudomást - az is fontos, hogy az aktorok úgy érzékelik-e, hogy a struktúrában résztvevő többi személy érvényesnek tekintie a legitimáció tárgyát (Walker - Zeldich, 1993). Fontos mozzanat még, hogy az aktorok a társadalmi valóság rekonstrukciója révén érik el a legitimitást, vagyis magyarázzák, újradefiniálják és megerősítik egy társadalmi csoportban rejtőző entitás - legyen az egy struktúra, egy berendezkedés, vagy hatalom - létezését. Egyszerűbben azt mondhatjuk, hogy az egyének kollektív módon konstruálnak egy olyan normatív valóságot, amely aztán legitimálja a struktúrát (Berger et al., 1998).

Azt sem felejtethetjük el, hogy adott, státusz alapján felépülő struktúrák differenciálódhatnak a szerint, hogy melyek azok a státuszjellemzők, amelyek fontosak, relevánsak a közösség vagy csoport szempontjából. Berger és szerzőtársainak (1998) kutatásában a célorientált szervezetekben az adott sajátosságok közül azok játszanak szerepet, amelyek segítségével leginkább megoldható egy kitűzött feladat. Példaként említhetjük azt a teoretikus helyzetet, amikor is ha létezik egy olyan széles körben elterjedt, és elfogadott hit, hogy a férfiak jobban értenek a műszaki munkához, mint a nők, akkor egy műszaki tevékenységet igénylő munkafolyamat során a férfiak magasabb státuszpozíciót foglalnak el. Ugyanígy, ha nincs az egymással interakcióban álló egyéneknek olyan közös hite, amely kapcsolatot hoz létre a nem és a munka jellege között, akkor a nem hatása háttérbe szorul, mint a státuszt meghatározó tényező (Berger et al., 1998).

Ezzel szemben egy középiskolai osztályban, ha a felek az aktuális státusz-hierarchiát nem fogadják el, harc alakulhat ki, tehát a legitimáció hiánya hatást gyakorolhat az agresszív viselkedés kialakulására. Tanulmányok bizonyítják, hogy azok a tanulók, akik agresszív viselkedést tanúsítottak társaikkal szemben, nagy arányú növekedést tapasztalhattak az osztályban észlelt népszerűségükben, vagyis magasabb státuszra tettek szert (Sijtsema et al., 2009).

A Máté-effektus

A Robert Merton által az 1960-as években bevezetett fogalom, a Máté-effektus megértése a csoportokban résztvevők véleményének hatása szempontjából fontos. A bibliai eredetű metafora szerint „akinek van, annak adatik, kinek nincs, annak elvételik”, vagyis ezen elmélet szerint azok az egyének vagy csoportok, akik előnyösebb helyzetben vannak, idővel további előnyökhöz jutnak, míg a marginalizált helyzetűek hátrányai tovább nőnek, mivel a különböző státuszú egyének viselkedését eltérő módon értékelik (Gould, 2002; Merton, 1968). Ez a jelenség a skálafüggetlen hálózatokban is megfigyelhető, amikor is Benoit Mandelbrot francia-amerikai matematikus rájött, hogy azok pontok fognak nagyobb eséllyel több szomszédal rendelkezni, amelyek hamarabb helyet foglaltak a hálózatban, szemben azokkal a csomópontokkal, amelyek később kapcsolódtak be abba (Csermely, 2005).

A skálafüggetlen hálózatok esetén is felfedezhetünk egy hasonló logika alapján lejátszódó jelenséget, miszerint egy új aktor esetén - legyen szó egy személyről, vagy egy új *html* dokumentumról az interneten - nagyobb annak a valószínűsége, hogy az kapcsolatot alakít ki, csatlakozik azokhoz a hálózati csomópontokhoz, amelyek központibb helyet foglalnak el a hálózatban, mint annak, hogy egy kevésbé „népszerű”, kevesebb kapcsolattal rendelkező vagy teljesen ismeretlen ponthoz csatlakozzon (Barabási - Albert, 1999). Tehát egy komplex hálózatban, ahol megemlíthetjük a gazdasági és a társadalmi csoportokat, egy preferencia mutatkozik meg a hálózatban való részvétel terén - már a kapcsolatot kialakítása előtt - aminek alapja a már hálózatban résztvevő pont kapcsolatainak száma, s ez, illetve a új aktor preferenciája az idő múlásával a hálózati résztvevők kapcsolatainak milyenségét alapjaiban meghatározza.

Barabásiék (1999) arra is felhívták a figyelmet, hogy a népszerű pontok a kevesebb összeköttetéssel rendelkező pontok kárára növelik saját kapcsolataik számát, s ezáltal az idő múlásával, s a hálózati tagok számának növekedésével azok folyamatosan előnyösebb helyzetbe kerülnek a népszerűség terén, míg az előzetesen kevesebb kapcsolattal rendelkező csomópontok hátrányba kerülnek. Ám azzal is számolnunk kell, hogy a hálózatok fejlődése során a kapcsolatok száma nem csak növekedhet új tagok belépésével, hanem az csökkenhet is, s új kapcsolatok a már meglévő aktorok között is kialakulhatnak, nem feltétlenül szükségesek ehhez újonnan csatlakozó pontok.

A Máté-effektus során az adott csoport céljaihoz azonos mértékben hozzájáruló személyek teljesítményét nemcsak a hozzájárulás, hanem a közösségen belül elfoglalt pozíció szerint is értékeli. A státusz-sorrend azért válik stabillá, mert ezen mechanizmus önbeteljesítő jellegű. A magas státuszúak képességeiről és hozzájárulásáról a csoport többi tagja is elismerően vélekedik, s ez a kollektív meggyőződés folyamatosan igazolja, megerősíti és újratermeli önmagát a csoporton belül (Gould, 2002). Tehát egy körkörös érvelés alakul ki a státusz hierarchiát illetően, amit nehéz megtörni.

Ez a jelenség logikailag konzisztens a játékelmélet során felmerülő Nash-egyensúly fogalmával, amely egy olyan szituációt ír le, ahol minden szereplő választása a legjobb válasz a többi szereplő választására (Harsányi, 1995). Vagyis ha a többi játékos stratégiái konstansak maradnak, akkor adott játékosnak sem éri meg változtatnia saját stratégiáin. Gould szerint ez az önbeteljesítő, önmagát erősítő mechanizmus minden olyan esetben működésbe lép, ahol akár csak kis különbségek vannak az egyéni képességek terén a csoportban, s már ebben az esetben is nagy különbségeket fog teremteni a státusz pozíciókban. Ha mindenki egyenlő képességekkel rendelkezik, akkor vagy nem alakul ki hierarchia, vagy lesz néhány olyan, a többi csoporttag által népszerűnek tartott vezető személy, akik között a leginkább megoszlik a figyelem. A szélsőséges, a „győztes mindent visz” típusú eset azért nem történik meg gyakran, vagyis azért nem egyetlen egy, a csoportban legnépszerűbbnek tartott aktor kerül a figyelem vagy az elismerés középpontjába, mert Gould (2002) szerint az intuíció azt sugallja, hogy az emberek törekszenek kapcsolataikban a reciprocitásra, arra, hogyha egy másik személyt elismernek, akkor ezt viszonzozzák számukra.

Gould szerint az aktorok a szerint is ítélik meg, mondanak véleményt bármilyen - legyen szó pozitív vagy negatív - aspektusban más csoporttagokról, hogy az milyen státuszú, azt is felismerik, hogy ha aszimmetria van az egymással szembeni ítéletekben, akkor az a státuszkülönbségeknek tudható be. Ha tudnak a felek az aszimmetriáról, és nem változtatnak rajta, akkor ezzel elismerik, hogy kapcsolatukban alá-fölérendeltségi viszony alakult ki, tehát a kapcsolatban állók tudnak egymás eltérő státuszáról és azt el is ismerik (Gould, 2002, 9 oldal). Továbbá azt is mondja, hogy azok az egyének, akiket a többiek azonos figyelemmel tüntetnek ki, azok hasonlóan fognak viselkedni a többiekkel szemben, tehát átlagosan ugyanakkora elismerést fognak „visszaosztani” a többiek között. Ezt azzal magyarázza, hogy az individuumok hajlamosak arra, hogy egyrészt a népszerű, pozitív megítélésű egyénnel legyenek kapcsolatban, másrészt hogy a másokkal szemben tanúsított viselkedésüket viszonzozzák, másképp kifejezve törekszenek a reciprocitásra (Gould, 2002).

A magas státuszú emberek a célorientált szervezetekben is fontos szerepet töltenek be, mivel az ilyen típusú hálózatokban a státusz-hierarchia hatással van a kialakuló kapcsolatokra, s a magasabb státuszúakkal, domináns szereplőkkel való adott viszonyok instrumentálisan hasznosak lehetnek a megszerzett hatalom és a lehetséges előléptetések szempontjából (Lin, 1982; Kotter, 1982). A kapcsolatok minősége – pozitív, negatív, vagy semleges jellege – meghatározza azt, hogy milyen előnyökre tehet szert az adott individuum (Burt, 1992).

Az ilyen típusú közösségekben, szervezetekben a kisebbséghez tartozók - ha számbeli kisebbségről is beszélhetünk velük kapcsolatban - számára a hasonló státuszú személyek kis halmaza áll rendelkezésre, már ami a kialakítható informális kapcsolatokat illeti. Emiatt körükben megnő annak a valószínűsége, hogy magasabb státuszú, a kisebbséghez nem tartozó csoporttagokkal fognak kapcsolatot kialakítani (Ibarra, 1995). Tehát a homofília kialakulása ebben az esetben a csoport struktúrájának megfelelően akadályoztatva lesz.

Ám a csoportokon belüli interperszonális kapcsolatot vizsgáló kutatások szerint az eltérő etnikumú egyének közötti kapcsolatok gyengébbeknek tekinthetők, s a baráti kapcsolatok pedig nagyobb valószínűséggel alakulnak ki olyan személyek között, akik osztoznak közös személyi attribútumokban, legyen az a nem, vagy az etnikum, mint abban az esetben, ha ezen jellemzők szerint nem hasonlóak vagy ugyanolyanok a szereplők (Thomas, 1990; Ibarra, 1992). Arról is beszámolhatunk, hogy a kisebbséghez tartozó, alacsonyabb státuszúak csoportja az, amelyik a legkevésbé integrált a saját közösségükben (Kanter, 1977).

Gould elméletében megemlíti a negatív viszonyokat egy kétszereplős kapcsolatban. Véleménye szerint egy negatív kapcsolat egy alacsony státuszú személlyel növeli adott személy státuszát, s ugyanezen logikát követve egy pozitív kapcsolat egy magas státuszú egyénnel növeli adott személy státuszát.

Bonacich és Lloyd az egyének státuszhelyzetét, vagyis a szociális ranglétrán elfoglalt pozícióját vetették össze a negatív kapcsolatokkal, azok számával, s vizsgálták azt meg a sajátvektor értékek vizsgálatának segítségével. A sajátvektor érték alapján számított centralitást használták indexként a státusz leírására (Bonacich - Lloyd, 2006).

Bonacich és Lloyd szerint fontos, hogy a társadalmi kapcsolatháló elemzés tudományterületén belül ne csak a pozitív, hanem a negatív kapcsolatok vizsgálata is megtörténjen. A szerzők szerint elképzelhető, hogy egy népszerű egyénnel való negatív kapcsolat csökkenti az aktor státuszát. Ezt a logikát követve feltételezhetjük, hogy egy negatív kapcsolat egy népszerűtlen aktozzal pedig növeli az egyén státuszát, annak centralitását egy hálózaton belül (Bonacich - Lloyd, 2006).

A szerzők szerint egy kiegyensúlyozott gráfban a sajátvektor pozitív és negatív értékei megmutathatják a klikkeken belüli státusz értékeket. Emellett Bonacich az eredményei ismeretében azt mondja, hogy a negatív és pozitív kapcsolatok hatása a státuszra nem ugyanolyan metódusok alapján realizálódik (Bonacich - Lloyd, 2006).

Tehát a pozitív kapcsolatokhoz képest a negatív kapcsolatok esetén más működési mechanizmusokról beszélhetünk. Hatásuk a státuszra erőteljesebb, s Wiseman és Duck szerint a negatív kötések gyorsabban is alakulnak ki, mint a pozitív kapcsolatok (Wiseman - Duck, 1995). Wiseman és szerzőtársa szerint a negatív kapcsolatok inkább annak irányába hatnak, hogy valaki a rivális vagy az ellenség kategóriájába essen. Ezzel szemben a baráti kapcsolatokra esetén azt mondhatjuk, hogy egy lassabb lefolyású folyamat végeredményeként válhat két szereplő először egymás alkalmi ismerőseivé, és bizonyos esetekben közeli barátokká (Labianca et al., 1998)..

Coie és szerzőtársai (1982) által lefolytatott kutatás olyan eredményekre jutott, ahol is pozitív korrelációt találtak a státusz indexeként szolgáló társas preferencia és az egyéni attribútumok közül a külső megjelenés vagy attraktivitás, az együttműködő, a támogató viselkedés között, míg negatív korrelációt az agresszióval, és bomlasztó viselkedéssel kapcsolatban. A kutatók a pozitív vagy negatív jelölések arányának megfelelően 5 státuszcsoporthoz hoztak létre. Ezek voltak a népszerűek, az elutasítottak, a mellőzöttek, az ellentmondásos, és az átlagos csoport. Azt találták, hogy a fiúk nagyobb valószínűséggel fognak a kitaszított csoportba kerülni, mint a lányok. (Coie et al., 1982). Dolgozatunkban mi is próbálunk arra rájönni, hogy a nem szempontjából milyen különbségek lehetnek a negatív és pozitív kapcsolatok tekintetében.

Az etnikum szempontjából kiemelt figyelmet fordítunk arra, hogy megvizsgáljuk, a negatív kapcsolatok megvizsgálásával a roma és nem-roma diákok között mekkora lesz a különbség státusz szempontjából. Coie és szerzőtársai (1982) általános iskolásokat vizsgáló kutatásában a fekete bőrű tanulók kisebb valószínűséggel estek a népszerű diákok csoportjába, míg annál többen kerültek be a „vitatott megítélésű” csoportba. Ám a szerzők is felhívják arra a figyelmet, hogy bár a etnikum demográfiai háttérváltozó, a fekete diákok létszámbeli kisebbségben voltak az osztályokban, tehát óvatosan kell azzal bánnunk, hogy az itt kapott válaszokat a rassz hatásának, vagy pedig a számbeli többség-kisebbség reláció hatásának tulajdonítsuk (Coie et al., 1982). Meg kell vizsgálnunk azt, hogy egy olyan osztályban, ahol kevés roma diák van, és sok negatív és pozitív kapcsolatot kaptak, akkor vajon a sok negatív kapcsolat a etnikumnak „szól”, vagy pedig annak, hogy elenyésző számban vannak csak. Vagyis lehetséges-e, hogy saját kisebbségi csoportjukban magas státusszal rendelkeznek, csak

ez osztályszinten nem jelentkezik, a többség nem tulajdonít nekik olyan személyes attribútumokat, amelyek inkább a magas státuszúakra jellemző.

Az elmúlt évtizedekben lezajlott számos kutatás foglalkozott a kortárs csoportok viselkedésre irányuló hatásaival iskoláskorú gyerekek csoportjában. Fontos kérdés, hogy a gyerekek integrációjára, társas csoportba való beilleszkedésére a kortársak hatással vannak-e, és ha igen, milyen szinten. Erre a kérdésre az 1940-es, 1950-es évek óta próbálnak választ találni, amikortól is a szociometrián alapuló kutatások nagyobb szerepet kezdtek kapni az adatok gyűjtésében (Coie et al., 1982).

Ám fel kell hívnunk arra a figyelmet, hogy a tudományos munkák többségében a kortárs csoportban történő elfogadás, népszerűség konceptualizálásban sokáig nem voltak konzisztens eljárások (Coie et al., 1982). Sokáig ezeket a fogalmakat úgy mérték, hogy csak a jelöléseket, nominálásokat nézték a „Kit kedvelsz?” és „Kit nem szeretsz?” kérdésekre, vagyis a státusz megértéséhez együtt nézték a társak által való elfogadás és a társak által való kirekesztés, elutasítás fogalmait, vagy pedig a státusz indexének csak a társas elfogadást, a pozitív jelöléseket vették alapul.

Fontos, hogy különbséget tegyünk azok között, akik a kérdőívben szereplő mátrixokban kaptak negatív jelöléseket, vagyis akik ellenszenv, utálat tárgyai az osztályokban, és azok között, akik semleges kapcsolatban vannak a többiekkel, vagy nem is kaptak se pozitív, se negatív jelölést (Coie et al., 1982). Az utóbbi gyerekeket nevezhetjük a kiközösített, vagy az osztályból kiszakadó, kieső tanulóknak. Népszerűnek azokat tekinti a kutatók többsége, aki sok pozitív jelöléssel, de kevés negatív jelöléssel rendelkezik. Coie és szerzőtársai szerint viszont fontos azzal a csoporttal is foglalkozni, akiket sok pozitív és sok negatív jelöléssel is rendelkezik. Ezeket a „vitatott” megítélésű vagy ellentmondásos diákoknak nevezik.

A státusz minél pontosabb mérésének érdekében Peery után két dimenziót különböztethetünk meg a fogalom kapcsán. A társas hatást úgy kapjuk meg, hogy a gyerekek pozitív jelöléseéhez hozzáadjuk a negatív jelöléseket, míg akkor, ha a pozitív jelölésekből kivonjuk a negatív jelölések számát, akkor kapjuk meg a „társas preferenciát” (Peery, 1979). Coie kutatásával ellentétben - ahol is harmadikos, ötödikes, és nyolcadikos tanulók státuszával kapcsolatban vizsgáldtak - mi ugyanazon a mintán fogjuk azt megnézni két időpontban, hogy negatív és pozitív jelölések száma változott-e, és ha igen, hogyan.

A falkavezérek, azaz a vitatott megítélésűek népszerűsége

A kapcsolatháló elemzés területén belül a tanulók iskolai népszerűségnek eltérő elméleti megközelítései, így kutatásának is eltérő módszertani irányvonalai alakultak ki. A szociometriai tanulmányok olyan módon próbálják megközelíteni a népszerűséget, s ezáltal a kortársak közötti kialakuló státuszt, mely leginkább arra fókuszál, hogy mely diákat ítélik meg legtöbbször pozitívan, tehát azok tekinthetők népszerűnek, akiket szeretnek, kedvelnek, akik elfogadásra találtak közösségükön belül, illetve akiket barátként kezelnek tanuló társaik (Parkhurst - Hopmeyer, 1998).

A népszerűség értelmezésének az eddig leírtaktól eltérő megközelítésmódja az, ha azt figyeljük meg, hogy a tanulók hogyan észlelik azt saját magukra és társaikra vonatkoztatva. Ekkor figyelmen kívül hagyjuk azt, hogy adott szereplőnek egy hálózatban hány baráti kapcsolata van, illetve hogy mennyire szeretik, kedvelik őket társaik. A népszerűséget ekkor olyan attribútumoknak, közösségben betöltött pozíciónak, és tevékenységeknek tulajdonították, mint a magas presztízsű iskolai csoportokhoz való tartozás, az előnyös anyagi helyzet, a jó tanulmányi eredmények, vagy a külső megjelenés, csak néhányat említve a számos jellemző közül (Parkhurst - Hopmeyer, 1998). Az ezen ismérvek alapján mért népszerűség fogalma korrelált azzal, hogy domináns vagy vezető pozícióban volt-e adott személy az adott csoportban, vagyis hogy nagyfokú befolyás gyakorlására van-e lehetősége a többi tanulóval szemben, illetve hogy magas presztízzsel rendelkezik-e az adott közösségben (Eder, 1985).

Parkhurst és Hopmeyer (1998) tanulmánya alapján külön kell értelmeznünk a szociometria útján mért és az osztályban észlelt népszerűséget. Az elmúlt évtizedben nyert nagyobb teret és kezdett növekedni a tudományos érdeklődés az erős szimpátia és a népszerűség értelmezésének megkülönböztetése között, a legmarkánsabb eredmény ezzel kapcsolatban, hogy e két jellemző között csak gyenge kapcsolat áll fent (Parkhurst - Hopmeyer, 1998). Az előbb említett szociometrikus népszerűség leginkább annak az indikátora, hogy valakit kedvelnek vagy utálnak. A vitatott megítélésűek népszerűsége leginkább a társadalomban vagy csoportban fennálló hierarchiában lévő dominancia alapján ragadható meg (Parkhurst - Hopmeyer, 1998). Habár a fogalom a megelőző évtizedekben már felvette a használatához kapcsolódó, a szimpátiánál többet hordozó jelentéstartalmát (La Fontana - Cillessen, 2002).

Egy diák népszerűségének vannak proszociális* jellemzői is a szociometrikus aspektusból (La Fontana - Cillessen, 2002), továbbá az is kijelenthető, hogy a szociometriailag népszerűnek tekintett emberek több baráti kapcsolattal rendelkeznek (Bukowski et al., 1996). A kutatások során az is bizonyosságot nyert, hogy a vitatott megítélésű fiatalok több baráti kapcsolatuk és erősebb baráti támogatottsággal bírnak, mint a népszerűtlen társaik (Rose, 2004).

* A proszociális viselkedés irányító végső cél általában vagy az, hogy a hasznára legyünk valakinek (egoisztikusan motivált viselkedés), vagy az, hogy hasznára legyünk egy másik személynek (altruisztikusan motivált viselkedés). A proszociális viselkedés gyakran egoisztikusan motivált és altruisztikusan motivált források keveredésén alapul.

Hipotézisek

H₁: ha az osztályokban működik a Máté-effektus, akkor a különböző státuszú gyerekek a második adatfelvétel időpontjára eltérő nagyságú negatív és pozitív kapcsolatokkal fognak rendelkezni. A magas státuszú egyének a t_2 időpontra több pozitív, és kevesebb negatív kapcsolattal fognak rendelkezni, vagyis lineáris összefüggés tapasztalunk a státusz és a pozitív jelölések között.

H₂: a bevont magyarázó változók és a diákok kapott pozitív és negatív jelölései között szignifikáns kapcsolat jön létre. Ezen változók a nem, az etnikum, az objektív anyagi helyzet, (a kulturális tőke indikátoraként szereplő) könyvekkel való ellátottság és a szülők iskolai végzettsége, továbbá az oktatás formális szabályaival szemben tanúsított attitűd.

H₃: a falkavezérekkel kapcsolatban azt feltételeztük, hogy ezek a megosztó személyiségek pozitív és negatív kapott jelölései időben növekedni fognak.

Felhasznált adatok

A felhasznált adatokat a Recens Kapcsolatháló- és Oktatókutató Központ országos panelvizsgálatának az "Egymásba gabalyodva: kamaszok kapcsolati dinamikája a státuszverseny, a teljesítménytaktikázás, a kirekesztés és az integráció tükrében" projektcímet viseli. 2010 és 2013 között három adatfelvétel kerül lebonyolításra. A lekérdezés első hulláma 2010. novemberében zajlott, a második hullám 2011. áprilisában, a harmadik hullámlekerdezésére 2012. áprilisvégén fog sor kerülni. Az adatelemzés során az első hullámot „t₁”, míg a második hullám időpontját „t₂” elnevezésekkel illettük.

Kutatásunkban az első és második lekérdezéséből származó adatokat elemeztük, és hasonlítottuk össze. Az Oktatókutató Központ kutatásának megtervezésében alapot jelentettek a „Serdülők Egészségéről Végzett Országos Longitudinális Tanulmány” (Add Health) és a TRAILS kutatások.

A mintánkban hét iskola – melyből két budapesti, két megyeszékhelyű és három városi-szerepelt területi bontásban. A mintánkat így, hét iskola 43 kilencedikes osztály képezte[†], amibe 1467 diák szerepelt. Az iskolák típusai szerinti megoszlása az alábbi táblázat szerint alakult:

Főváros	
Gimnázium, VIII.kerület	5 osztály
Szakközép és Szakiskola, VIII. kerület	7 osztály
Megyeszékhely	
Gimnázium	5 osztály
Szakközép és Szakiskola	10 osztály
	(4 szakközép, 6 szakiskolai osztály)
I. Város	
Középiskola	6 osztály
II. Város	
Gimnázium és Szakképző Iskola	4 osztály
Szakközép és Szakiskola	5 osztály

1. táblázat

[†] Az 5300-as osztály kikerült a mintából, mivel nem szerepelt a második hullámban, s emiatt a dinamikus összehasonlításra nem volt lehetőség

A kutatás az iskolák magyarországi viszonylatában reprezentatívnak tekinthető. Az adatfelvétel anonim, önkitöltős kérdőíven alapult, mely az osztályokra külön megalkotott, hálózat elemzés szempontjából adekvát mátrixokat tartalmazott. Szerzőtársammal együtt részt vettünk a kutatás több folyamatában; a lekérdezésben, adattisztítás és – rögzítés fázisában, továbbá az iskoláknak való gyorsjelentések megírásában is. A harmadik hullám sikeres lebonyolításában jelenleg is aktívan részt veszünk.

A változók létrehozása és leírása

Hálózati változók

Az adatok kódolását SPSS 18, míg a kapcsolathálókra vonatkozó információkat a UCINET nevű, kapcsolatháló elemzésére kifejlesztett szoftver segítségével végeztük el. Elsőként a kapcsolatháló mátrixait felhasználva a diákok kapcsolatait mutató mérőszámokat hoztuk létre. Minden, mintában szereplő diák esetében – az első hullám 15-ös és a második hullám 11-es kérdéseinek mátrixai alapján – kiszámítottuk a „befok” értékek összegét, mind a pozitív, mind a negatív jelölésekre. A hálózati szereplők relációs tulajdonságainak mérőszámaként szolgál a központosság fok, melyekből mi az egyes tanulókra az osztálytársaik által leadott értékek összegét számítottuk ki. A kapott változókhoz tartozó minimum, maximum, átlag, és szórás értékeket reprezentálják a következő táblázatok.

	I. hullám	
	negatív jelölések	pozitív jelölések
minimum	0	0
maximum	19	33
átlag	2,4	14,11
szórás	2,678	6,62

2. táblázat

	II. hullám	
	negatív jelölések	pozitív jelölések
minimum	0	0
maximum	22	35
átlag	2,85	13,31
szórás	3,019	6,569

3. táblázat

Fontos megjegyezni, hogy bár a kérdőív említett kérdései különbséget tesznek az utálati és ellenszenvi, illetve a rokonszenvi és baráti viszonyok között („Kérjük, mondd meg, hogy mennyire utálsz vagy kedveled az egyes osztálytársaidat. Jelöld -2-vel, ha utálsz, -1-gyel, ha nem kedveled, 0-val, ha közömbös számodra, 1-el ha kedveled vagy 2-vel, ha jó barátodnak

tartod. Minden sorban karikázd be a megfelelő számot!), mi ezen két-két jelölést összevontuk, és együttesen kezeltük őket, mint összesített negatív és összesített pozitív jelölések. Ez azt jelenti, hogy minden tanulóhoz a kettő hullámban tartozott két új változó, amelyek azt mutatták, hogy összesen hány negatív és pozitív jelölést kapott adott személy a többi osztálytársától. A lineáris regressziós elemzésben ezen változókat szerepeltettük függő változóként, mivel arra kérdésre kerestünk választ, hogy eltérő magyarázó változók mekkora hatást fejtenek ki a negatív és pozitív jelölések arányának alakulására.

A következő, kapcsolathálóbeli jelölések alapján létrehozott, státuszt reprezentáló változó létrehozása egy többlépcsős eljárás eredményeképpen jött létre. Az első hullámban szereplő 24-es kérdés (*„Az első oszlopban állításokat olvashatsz, a többi oszlop fejléce az osztálytársaid neveit tartalmazza. Kérünk, tegyél x-et azokba a cellákba, amelyek tartalmát igaznak érzed. Például, ha az első oszlopban lévő név olyan osztálytársadat jelöli, akire felnézel, akkor jelöld meg x-szel! Magadat is jelölheted”*) mátrixa alapján, melynek első kettő alkérdése (*„Felnézek rá”* illetve *„Lenézem őt”*) azt próbálja vizsgálni, hogy kire néznek fel és kit néznek le a gyerekek, a „befok” vagy angol nevén „indegree” értékek összegét számítottuk ki minden mintában szereplő tanulóra. Ezen eljárásnak köszönhetően minden diákhoz hozzárendeltünk kettő értéket, amelyből az egyik azt mutatta, hogy az osztályban hány másik személy néz fel rá, míg a másik azt jelölte, hogy összesen hány másik diák nézi le.

A második lépésben a „befok” értékek összegéből - amelyek azt mutatták, hogy adott személyt hányan jelölték a „Lenézem őt” mátrixban - kivontuk azon „befok” értékek összegét, amely a „Felnézek rá” mátrixaiban szerepeltek ugyanannál a tanulónál. Ekkor megkaptuk azt a változót, amelyben mínusz 12 és 14 minimum és maximum értékek szerepeltek.

A használt képlet tetszőleges tanuló státuszváltozójának létrehozásánál a következő lett:

(x személyre felnéznek befok értékeinek összege) - (x személyt lenézik befok értékeinek összege)

Végül ez utóbbi változó átkódolása után kaptuk meg a státuszt jelző mutatót, ahol a saját kutatói döntésünk eredményeképp a negatív értékek tartományába eső (-12 és -2 között) diákokat alacsony státuszúaknak, a nullához közeli (-1 és 1 között) értékekkel rendelkezőket a vitatott megítélésű tanulóknak, és a semleges státuszúnak tekintett diákoknak – hiszen a vitatott megítélésű gyerekeknél a pozitív és jelölések egyaránt magasak voltak, s ezek különbsége emiatt közelített a nullához – míg azokat a tanulókat, akikhez pozitív értékek (2 és 12 között) tartoztak, magas státuszúaknak tartottuk.

További magyarázó változók

Az elemzésbe bevont, zárt kérdések alapján létrehozott háttérváltozókat a következőképpen kódoltuk. A nem változónál az 1-es jelentette a fiúkat, a 2-es pedig a lányokat. Az etnikumot mutató, általunk átkódolt változónál az 0 mutatta a magukat romának, az 1-es pedig a magukat magyarnak tartó tanulókat.

Faktorokat is létrehoztunk vizsgálódásaink során. Kíváncsiak voltunk, hogy az objektív anyagi helyzet hatással van-e a negatív, illetve a pozitív jelölésekre, és ha igen, milyen irányú és erejű a kapcsolat. Az objektív anyagi helyzetet - amelyre mindkettő hullámban voltak adataink – azon kérdések mutatták, melyek az eltérő eszközökkel számára kérdeztek rá a háztartásban („Kérünk, add meg, hogy a következő tárgyakból hány darab van otthon a családnak?”). A főkomponensbe bekerülő eszközök közé tartozott az első hullámban – alkomponensek szerinti növekvő sorrendben - a mosogatógép, a mobiltelefon, a színes televízió, a plazma televízió, a számítógép, és a saját gépkocsi. A második hullámban is ugyanezen eszközök szerepeltek a használt faktorban, csak eltérő súlyokkal.

További főkomponensként vontuk be az elemzésbe azon változókat, amelyek arra mutatnak rá, hogy milyen a tanulási attitűdje az adott diákoknak, pontosabban hogy a diákok a formális iskolai szabályokkal szemben tanúsított viselkedése milyen gyakorisággal fordul elő. Ezen faktoron belül a t_1 időpontban a puskázás, a házi feladat lemásolása, vagy annak megengedése, hogy azt más tanulótárs lemásolja, a tanárnak való „beszólás”, és a feleléskor történő sűgás lettek azok a változók, amelyek a főkomponens részei maradtak. A második hullámban ezen öt változó mellett az is bekerült a második hullám adatbázisának főkomponensébe, hogy milyen gyakran szól adott tanuló a tanárnak, ha valaki csal dolgozatkor, vagy feleléskor. Az előzetesen lefutott faktorelemzés során eredményként azt kaptuk, hogy a független változók összefüggéseinek iránya eltérőek. Ezért megpróbáltunk két faktort alkotni, de a modell nem alakított ki faktorstruktúrát.

További bevont változókként szerepeltettük azon változókat, amik véleményünk szerint a rendelkezésre álló adatok alapján a kulturális tőke hatását mutatják. Feltételeztük, hogy a szülők iskolai végzettsége, illetve az otthon rendelkezésre álló könyvek száma befolyással bír a pozitív és negatív jelölések számának alakulására. Az apa és az anya iskolai végzettségének változóit átkódoltuk, majd egy főkomponensben szerepeltettük mindkét időpont adatbázisában, ahol előzetesen a kategóriák a következő módon néztek ki: 1 = 8 általánosnál

kevesebb, 2 = 8 általános, 3 = szakmunkásképző, 4 = gimnázium, 5 = szakközépiskola, technikum, 6 = főiskola, 7 = egyetem, 8 = nem tudom, 9 = nem tudok róla, vagy nem él. A könyvek száma változó kategóriái a 1 = 0 – 10 könyv, 2 = 11 – 25 könyv, 3 = 26 – 100 könyv, 4 = 101 – 200 könyv, 5 = 201 – 500, míg a 6-os kategória az 500-nál több könyvet jelentette. A modellünkben utolsóként vizsgált változóként a dohányzási és alkoholfogyasztási szokásokat, gyakoriságot („*Vannak fiatalok, akik már kipróbálták a cigarettát/alkoholt. Kérünk, mondd meg, hogy te szoktál-e dohányozni/fogyasztasz-e alkoholt?*”), s ennek feltételezett hatását figyeltük meg. Mindkét változó esetében a kategóriák a következőképpen szerepeltek: 1 = nem, soha; 2 = nem, de már kipróbáltam; 3 = igen, de csak társaságban; 4 = igen, rendszeresen.

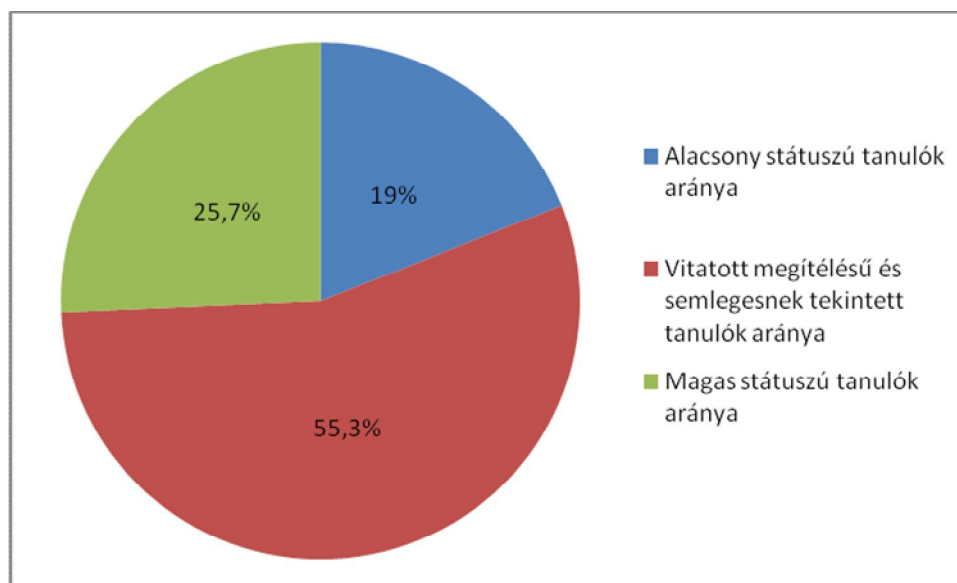
Leíró adatok

Adatok hálózati jellemzői

A negatív és pozitív jelölések tekintetében mindkettő adatfelvétel időpontjában megvizsgáltuk, hogy összesen hány jelölést kaptak a mintában lévő tanulók. Azt tapasztaltuk, hogy az eddigi, kapcsolatháló elemzéssel foglalkozó tudományos megfigyelések a mi esetünkben is beigazolódtak, a pozitív kapcsolatok mindkét hullámban sokkal nagyobb arányban jöttek létre, mint a negatív kapcsolatok, hiszen az első hullám esetén majd hatszorosa, míg a második hullám esetén több mint 4 és félszerese volt a pozitív jelölések összege a negatív jelölések összegének.

A vizsgálatunk szempontjából fontos észrevenni, hogy bár a második hullám időpontjára a negatív jelölések száma növekedett, 3407-ről 3900-ra, ami 14,5%-os emelkedést jelent, ám ezzel szemben a pozitív jelölések száma éppen hogy csökkent, mégpedig 20015-ről 18191-re (9,1%-os csökkenés).

Az újonnan létrehozott státusz jellemző szerint - mely mindkét hullám adatelemzési eljárásában a független változóként szerepel – azt láthatjuk, hogy a minta legnagyobb hányadát a megosztó személyiségek teszik ki (55,3%), s a alacsony és magas státuszúak hasonló arányszámokkal képviseltetik magukat (19% ill. 25,7%).

1. ábra

A két hullám paneladatainak összehasonlításánál a demográfiai, tehát a nemet, az etnikumot, a anyagi helyzetet mutató változókat t_1 és t_2 időpontokban is bevontuk az elemzésbe. Az etnikumra vonatkozó adatokat tartalmazó táblázat szerint a mintánkban a legnagyobb részt az önmagukat magyarnak valló tanulók teszik ki (72,2%), míg a magukat roma nemzetiségűnek jelölő tanulók t_1 és t_2 időpontban a bevont vizsgálati alanyok közel negyedét jelentették (t_1 :27,8%; t_2 : 24,5%).

Adatelemzés

Az adatok elemzésekor tehát a Máté-effektusra vonatkozó hipotézisünk szerint pozitív összefüggés találunk a magas státusz, és a pozitív jelölések között, illetve negatív irányú kapcsolatot a hozzájuk rendelt negatív befok értékek száma között.

A mertoni elmélet szerint továbbá a hátrányos helyzetűek hátrányai idővel növekednek, emiatt azt is megvizsgáltuk, hogy az alacsony státusz, és pozitív jelölések között negatív, míg a negatív jelölésekkel kapcsolatban pozitív irányú összefüggést tapasztalunk-e. Arra számítunk, hogy ezen tendenciák azokkal kapcsolatban, akik az első hullám adatai alapján alacsony státusszal rendelkeztek középiskolai osztályukban, a második hullám időpontjára erősödni fognak.

Státusz és a pozitív - negatív jelölések kapcsolata

Első lépésként a lineáris regresszió eljárás alkalmazása során a kapcsolathálók mátrixaiból leszárt adatokból kinyert szociometriai státuszváltozót független változóként szerepeltettük a modellben, míg a pozitív és negatív jelöléseket külön-külön modellekben függő változókként, mivel lineáris összefüggést feltételezünk a státusz és pozitív kapcsolatok között.

A státusz hatása szignifikáns volt mind a pozitív, mind a negatív befok értékekre mindkét vizsgált időpontban, ám minden modellben csak több mint 10% volt a megmagyarázott hányad és ez a szociológiai kutatásokban elfogadott értéknek számít a modell magyarázóerejét tekintve. A magas státusz pozitív irányú kapcsolatban volt a pozitív jelölésekkel, s a státusz hatása a regressziós együtthatók alapján, ha nem is kiemelkedő mértékben, de erősödött a második hullámban.

	<i>I. hullám</i>			<i>II. hullám</i>		
	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>
<i>pozitív befok értékek</i>	0,154	3,849	0,000***	0,151	3,86	0,000***
<i>negatív befok értékek</i>	0,207	-1,804	0,000***	0,115	-1,551	0,000***

4. táblázat: A státusz hatása a negatív és pozitív befok értékek számára ($p < 0,01$ ***; $p < 0,05$ **; $p < 0,1$ *)

A magas státuszú tanulók és hozzájuk tartozó negatív jelölések között pedig negatív irányú az összefüggés, s t_1 időpontról t_2 időpontra ez a kapcsolat gyengült a regressziós együtthatók alapján. Következésképp, ha minimális mértékben is, de a magasabb státuszúak idővel több pozitív, és kevesebb negatív jelölést kaptak a regressziós együtthatók alapján, így a Máté-effektust gyengén igazolva magas státusszal rendelkező szereplők - elemzéseink alapján - megszilárdítják pozíciójukat.

Magyarázó változók és a negatív - pozitív jelölések kapcsolata

Ezen elemzési fázisban azt vizsgáltuk, hogy a státusz mellett melyek azok a demográfiai és egyéb változók, amelyek hatással lehetnek a negatív és a pozitív jellegű befok értékek számának alakulására.

Első lépésben a nem változót - ahol a fiúk jelentették az 1-es, míg a lányok a 2-es kategóriát - vontuk be független változóként az elemzésbe. Azt találtuk, hogy a nem változójánál az eredményeink egyik modellben sem voltak szignifikánsnak.

Az etnikum tekintetében - ahol az azt reprezentáló dummy változóban a 0 kategória jelölte a roma tanulókat, és az 1-es értékhez tartoztak a magukat magyarnak valló diákok - azt a szignifikáns hatást fedeztük fel, hogy a magyar diákok és a pozitív jelölések között pozitív, míg a hozzájuk tartozó negatív jelölések között negatív kapcsolat van. Tehát a magyar nemzetiségű gyerekek több pozitív, és kevesebb negatív jelölést kaptak osztálytársaiktól, s az etnikum hatása a regressziós együtthatók alapján idővel erősödött (1,616-ról 2,777-re).

	<i>I. hullám</i>			<i>II. hullám</i>		
	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>
<i>pozitív befok értékek</i>	0,012	1,616	0,000***	0,04	2,777	0,000***
<i>negatív befok értékek</i>	0,001	-0,219	0,211	0,004	-0,451	0,000***

5. táblázat: Az etnikum hatása a pozitív és negatív befok értékek számára

Nem szignifikáns eredményt csak az etnikum és a negatív jelölések kapcsolatánál találtunk. Ám meg kell jegyeznünk, hogy minden modellben a többszörös korrelációs együttható négyzetének értéke, vagyis a magyarázott hányad értéke alacsony volt.

Az objektív anyagi helyzet hatásának vizsgálatakor az összevont változónkat főkomponensként vontuk be az elemzésbe. Az objektív anyagi helyzet pozitív kapcsolatban volt a pozitív jelölésekkel, s negatív kapcsolatban a negatív „indegree” értékek számával. Azt is megfigyelhetjük, hogy a pozitív jelölésekre nagyobb hatásra fejt ki az, hogy valamely tanulónak jobb az anyagi státusza, mint a negatív jelölésekre, tehát a előnyösebb anyagi helyzet több pozitív kapcsolattal jár, mint amekkora ebben az esetben a negatív jelölések csökkenése. Ám itt is hangsúlyoznánk, hogy habár ez esetben, az objektív anyagi helyzet és a negatív jelölések kapcsolatánál nem szignifikánsak az eredmények, feltételezhetünk egy olyan folyamatot, mely eredményeképp a diákok kapcsolatai- így preferenciái - az objektív anyagi helyzet alapján elkülönülnek.

	<i>I. hullám</i>			<i>II. hullám</i>		
	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>
<i>pozitív befok értékek</i>	0,011	0,706	0,001***	0,015	0,788	0,000***
<i>negatív befok értékek</i>	0,002	-0,14	0,097*	0,002	-0,451	0,021**

6. táblázat: Az objektív anyagi helyzet hatása a negatív és pozitív befok értékek számára

További bevonható faktorként akartuk szerepeltetni azon változót, amely az oktatási intézmény szabályrendszerével szemben tanúsított viselkedést jelzi. Ezen magyarázó változó esetén nem tudtunk használható főkomponenst létrehozni, mivel az előzetesen bevonásra létrehozott változók nem szerepeltek kellő súllyal az aggregált változóban.

A kulturális tőke indikátoraként felhasználható és rendelkezésre álló változók közül a könyvekkel való ellátottságot illetve a szülők iskolai végzettségének főkomponensét egy modellben vizsgáltuk meg a két időpontban, abból a szempontból, hogy hatást gyakorolnak-e a pozitív és a negatív jelölések alakulására.

A szülők iskola végzettsége és a pozitív jelölések között pozitív szignifikáns összefüggést fedeztünk fel, s ez a hatás a regressziós együtthatók értéke alapján nőtt a t_2 időpontra. A szülők iskolai végzettsége és a negatív jelölések között negatív összefüggést találtunk, ám ennek a hatásnak a mértéke hasonló maradt a második időpontra.

	<i>I. hullám</i>			<i>II. hullám</i>		
	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>	R^2	<i>Béta</i>	<i>p</i>
<i>pozitív befok értékek</i>	0,012	0,542	0,013**	0,083	1,191	0,000***
<i>negatív befok értékek</i>	0,011	-0,238	0,005***	0,007	-0,227	0,02**

7. táblázat: A szülők iskolai végzettségének hatása a pozitív és negatív jelölések számára

A könyvekkel való ellátottság és a pozitív jelölések közti összefüggés szerint az első hullámban nem találtunk szignifikáns eredményeket, ám a második hullámban már igen, ekkor szignifikáns pozitív hatást tapasztaltunk, hasonló mértékűt a szülők iskolai végzettségének hatásához. A könyvekkel való rendelkezés és a negatív jelölések között ám újfent nem lettek szignifikánsak az eredmények egyik hullámban sem.

	<i>I. hullám</i>			<i>II. hullám</i>		
	R^2	<i>Béta</i>	p	R^2	<i>Béta</i>	p
<i>pozitív befok értékek</i>	0,012	0,136	0,377	0,083	0,392	0,007***
<i>negatív befok értékek</i>	0,011	-0,016	0,795	0,007	-0,012	0,865

8. táblázat: A könyvekkel való ellátottság hatása a pozitív és negatív jelölések számára

Azt is megvizsgáltuk, hogy az alkohol fogyasztása és a dohányzás hatással van-e a jelölésekre, ezen két változót egyszerre vontuk be lineáris regressziós modellbe. Az alkohol fogyasztása pozitív irányú hatást gyakorol a pozitív kapcsolatokra, és ez hatás a t_2 időpontra csak növekszik a regressziós együtthatók szerint, mivel e tekintetben növekedést tapasztaltunk 0,51-ről 1,243-ra. Tehát az alkohol fogyasztása, annak gyakoriságának növekedése a pozitív kapcsolat növekedésével jár. Az alkoholfogyasztás és a negatív jelölések közötti kapcsolat tekintetében ám nem beszélhetünk szignifikáns eredményekről, s a megmagyarázott hányad is alacsony volt.

A dohányzás és a jelölések közötti összefüggés megfigyelésekor az első hullámban nem beszélhetünk szignifikáns eredményekről, sem a pozitív, sem a negatív jelölésekre tett hatás tekintetében. Ezzel szemben a második hullám időpontjában sikerült a független változónak szignifikánsan nagy részt magyaráznia a pozitív és negatív jelölések változóinak heterogenitásából. A dohányzás a pozitív jelölésekre negatív hatást gyakorol, míg a cigarettázás és a negatív jelölések között pozitív irányú összefüggést tapasztaltunk.

	<i>I. hullám</i>			<i>II. hullám</i>		
	R^2	<i>Béta</i>	p	R^2	<i>Béta</i>	p
<i>pozitív befok értékek</i>	0,002	-0,294	0,117	0,031	-0,961	0,000***
<i>negatív befok értékek</i>	0,000	0,085	0,278	0,006	0,241	0,004***

9. táblázat: A dohányzás gyakoriságának hatása a pozitív és negatív befok értékek számára

A falkavezérek népszerűségének időbeli változásának vizsgálata

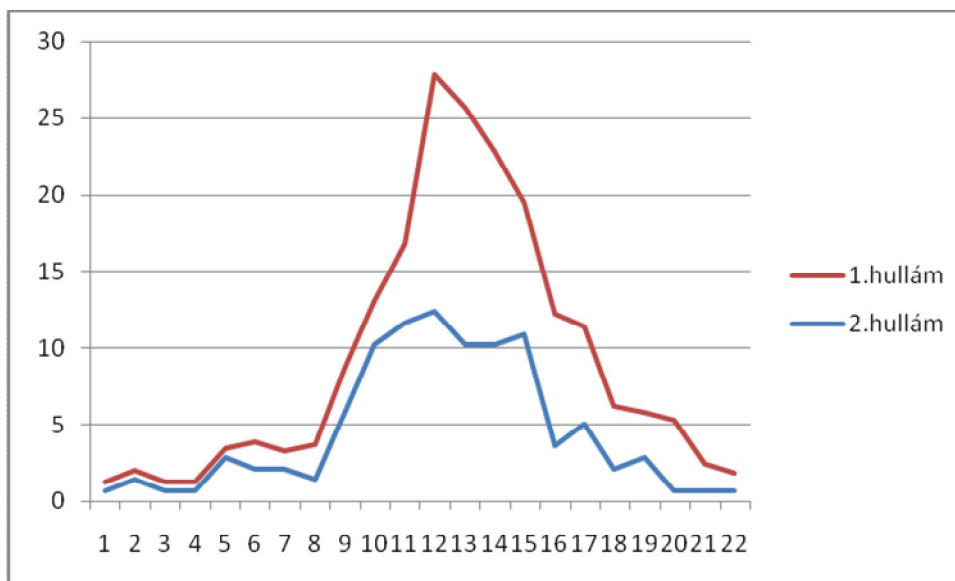
A korábban említett vitatott megítélésű szereplőket - tehát akik egyaránt kaptak több negatív és pozitív jelölést és a státuszuk szempontjából abban különböztek, hogy diáktársaik egy része felnézett rájuk, ugyanakkor azok egy része lenézte őket- a kutatásunkban falkavezéreknek neveztük el. Így az előbb leírtak alapján kiemeltük azokat a diákokat a mintából, akik ezen feltételeknek megfeleltek, és vizsgáltuk a negatív és pozitív kapcsolataikat két időpontban.

A falkavezér elméletünk teszteléséhez aggregáltuk a státusz és a befok és kifok változókat. A felnéz és lenéz különbségéből alkottunk egy mérőszámot majd azt átkódolva egy változót. A státuszt jelző intervallumot saját döntésünk alapján alkottunk meg -1 , 0 , 1 értékeivel, ezt a státusz értéket annak okán határoztuk meg, az elméletileg alkotott -2 és +2 szélső értékek helyett, mert az első hullámbeli és a második hullámbeli szórása csupán- ezen változó szempontjából - 6,7, illetve 6,9 volt. Elméleti felvetésünket az előzetesen lefuttatott regresszió elemzésünkre alapoztunk, melyben szignifikánsan pozitív korrelációt tapasztaltunk a státusz és a pozitív kapcsolatok között.

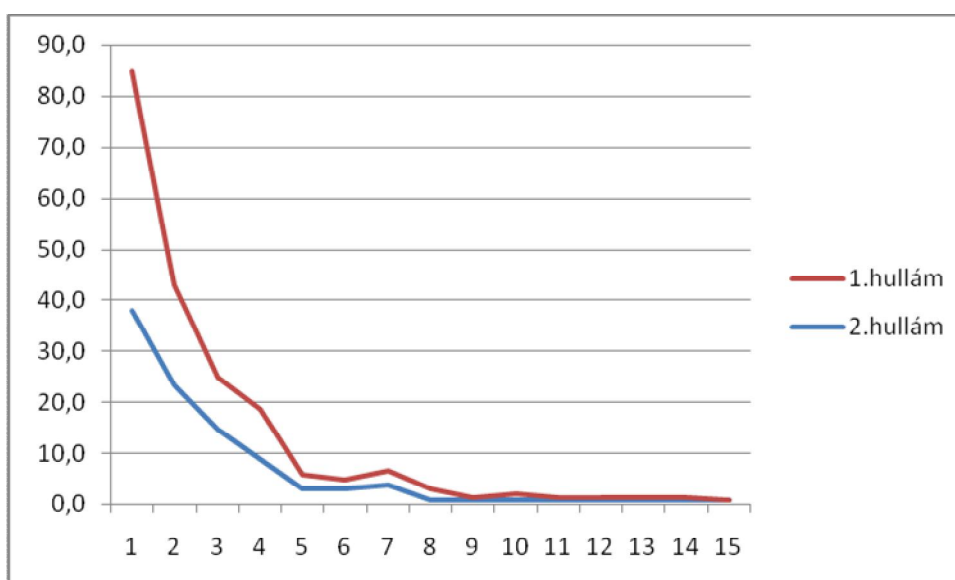
Hipotetikus feltevésünk az volt, hogy osztályonként megközelítőleg 3-4 falkavezér lehetséges és az így a - pozitív és negatív jelölések összegeként - legalább 24 jelölést kaptak részarányánál húztuk meg az elméleti határt, annak nyilvánvaló tudatában, hogy ezen elméleti érték nem rendelkezik homogén megoszlással az osztályok szintjén. Habár a szakirodalom feltételezi az anyagi háttér, így a státusz efféle komponensét, a falkavezér általunk definiált szempontjából nem tekintettük kutatásunkban releváns változónak.

Befok+Kifok	20	21	22	23	24
1.időpont(N)	435	346	267	221	175
2.időpont(N)	353	286	238	185	137

10. táblázat: az elemszám csökkenése a pozitív és negatív jelölések növekedésének és a státusz meghatározott értékeinek függvényében

2. ábra: Pozitív befok jelölések változása a falkavezérek között a két vizsgált időpontban

3. ábra: Negatív befok jelölések változása a falkavezérek között a két vizsgált időpontban

Az eredmények alapján - tudatában az elemszám alacsony voltának - elmondható, hogy a mindkét aspektus, tehát a kapott pozitív és negatív jelölések is csökkentek az idővel, tehát a hipotézis nem igazolódott be. A legnagyobb eltérés a pozitív jelölések, rögzített státusznál vett középpértékeinél figyelhető meg, amely a felére csökkent a két vizsgált időpont között. Negatív jelölést még mindig kaptak, és a negatív eloszlásának eredményeképp sokkal jobban meghatározza a megosztó személyiség meglétét, mint a pozitív.

Eredmények összegzése

Dolgozatunkban arra tettünk kísérletet, hogy megvizsgáljuk, egy középiskolai osztályokból álló mintában a státusz hatást gyakorol-e a negatív és pozitív jelölések számára, s ha igen, mekkorát.

Azt is megvizsgáltuk, hogy Máté-effektus mechanizmusa valós alapját képezi-e a pozitív és negatív kapcsolatok alakulását. A hipotézisünk szerint a t_1 időpontban magas státuszúnak tekintett gyerekek pozitív jellegű befok értékei növekednek, míg a hozzájuk tartozó, negatív irányú jelölések csökkennek.

A lineáris regresszió eljárás alkalmazása során azt találtuk, hogy a Máté-effektus hipotézise beigazolódott, mivel lineáris összefüggést tapasztaltunk a szociometriai státusz alapján létrehozott magyarázó változó és a pozitív jelölések függő változója között, illetve negatív irányú összefüggést a státusz és a negatív jelölések között.

A kapcsolatok alakulásának dinamikáját illetően a magas státuszú gyerekek esetében a t_2 időpontra növekedett az őket pozitívan jelölő nominálások száma, s csökkent a hozzájuk tartozó negatív jelölések száma.

A kapcsolathálók mátrixainak adatainak segítségével létrehozott hálózati változó mellett továbbá más háttérváltozókat is szerepeltettünk logisztikus regressziós modellben magyarázó változóként – a pozitív és negatív jelölések függő változóként való megtartása mellett - mivel arra voltunk kíváncsiak, hogy a szociometriai státusz mellett mely demográfiai változók lehettek hatással a pozitív és negatív jelölésekre.

A bevont változók közül egyedül a nem volt az, amely egyik jelöléstípusra sem gyakorolt szignifikáns hatást sem az első, sem a második adatfelvétel időpontjában. Ezzel szemben az etnikum és az objektív anyagi helyzet hatása – a t_1 időpontban a negatív jelölésekkel való összefüggés kivételével – minden esetben szignifikáns eredményeket mutatott. A magukat magyarnak való és jobb anyagi helyzetű diákok több pozitív jelölésre tettek szert osztálytársaiktól, s kevesebb negatív jelölést is kaptak. Megjegyezzük, hogy a demográfiai háttérváltozók közül az etnikum hatása volt a legnagyobb a regressziós elemzésben.

A szülők iskola végzettsége ugyancsak szignifikáns pozitív hatást gyakorolt a pozitív jelölésekre, s ez a hatást a regressziós együtthatók értéke alapján megnőtt az adatfelvétel második időpontjára. A szülők iskolai végzettsége és a negatív jelölések között negatív összefüggést találtunk, ám ennek a hatásnak a mértéke hasonló maradt a t_2 időpontra. A

könyvekkel való ellátottság ugyanolyan irányú, de kisebb hatást gyakorolt a jelölésekre, ám ezek az eredmények csak a pozitív jelölésekkel kapcsolatos összefüggésnél voltak pozitív irányúak a második hullámban.

Az alkohol fogyasztása és a dohányzás is hatással volt a jelölések alakulására. Az alkohol fogyasztásának emelkedésével növekedett a pozitív jelölések száma, ám a negatív jelölések tekintetében nem találtunk szignifikáns eredményeket. A dohányzás tekintetében pedig bár az első hullámban sem a negatív, sem a pozitív jelölésekre nem találtunk szignifikáns, ez a második adatfelvétel időpontjában megváltozott, szignifikáns eredményeket kaptunk, s azt találtuk, hogy a míg a rendszeres cigarettázás és a pozitív jelölések között pozitív az összefüggés, addig a dohányzás a negatív jellegű jelölésekre negatív hatást gyakorol.

Kitekintés, jövőbeli tervek

Annak ellenére, hogy törekedtünk a teljességre az adatelemzés terén, csak az adatfelvétel harmadik hullámának megvalósulása után fog alkalmunk nyílni arra, hogy három időpontot hasonlítsunk össze, s megvizsgáljuk, folytatódni fognak-e azok a trendek, tendenciák, amiket felfedeztünk ezen tanulmányban. Így három adatfelvétel alapján két dinamikai fázist tudunk megvizsgálni. Érdekes lesz azt megfigyelni, hogy vajon a Máté-effektus csak az első két hullám adatai alapján jelent meg érvényes magyarázó mechanizmusként, avagy a 2012. évi adatfelvétel eltérő eredményekkel szolgál.

Az eredmény okainak vizsgálatából azonban arra is következtethetünk, hogy a negatív kapcsolatok növekedése annak okán nőtt, mert eltérő dinamikai sajátosságokkal bír, tehát időben gyorsabban kialakulnak, mint a pozitív kapcsolatok, ez utóbbiak pedig egy lassabb folyamat eredményeképp alakulnak ki. Alátámasztva ezt a feltételezésünket azzal is, hogy a kapcsolatok e két típusa is markáns különbségekkel bír mind funkcióját, mind működési mechanizmusát tekintve.

További kitétel, hogy a módszerek tekintetében is számos, általunk nem használt módszer szolgálhat eszközként az adatelemzés során. Bár számunkra a kutatási kérdés szempontjából nem volt releváns kérdés, de amennyiben nem csak makroszinten, a minta szintjén vizsgálódunk, hanem megnézzük, hogy adott osztályonként milyen összefüggések alakulnak ki eltérő státuszú tanulók és a hozzájuk kapcsolódó „befok” értékek között, az általunk is használt hálózatelemző szoftver Quadratic Assignment Procedure (QAP) eljárásának segítségével korrelációt és regressziót futtathatunk le azonos számú szereplőt tartalmazó mátrixok között.

Irodalomjegyzék

- Ambert, A. M. (1994): A Qualitative Study of Peer Abuse and It's Effects: Theoretical and Empirical Implications. *Journal of Marriage and the Family* 56:119–30.
- Andorka Rudolf (2006) Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó. Budapest
- Barabási Albert László, Albert Réka (1999): Emergence of Scaling in Random Networks. *Science*, Vol. 286, 1999:509-512.
- Berger Joseph, Ridgeway Cecilia L., Fisek M. Hamit, Norman Robert Z. (1998): The Legimiation and delegitimation of power and prestige orders. *American Sociological Review*, Vol. 63, No. 3, pp. 379-405
- Bonacich Phillip, Lloyd Paulette (2004): Calculating status with negative relations. *Social Networks*, 26: 331-338.
- Bukowski, W. M., Pizzamiglio, M. T., Newcomb, A. F., Hoza, B. (1996). Popularity as an affordance of friendship: The link between group and dyadic experience. *Social Development*, 5, 189–202.
- Burt R. S. (1992): Structural holes: The social structure of competition. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cartwright D., Harary F. (1956): Structural balance: a generalization of Heider's theory. *Psychological Review*, 63(5): 277-293.
- Coie, J.D., Dodge, K.A., & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18, 557-570.
- Coleman J. S. (1957): Community conflict. New York. Free Press
- Csaba Zoltán László - Pál Judit (2010): A negatív kapcsolatok alakulása és hatása: elméleti áttekintés és empirikus tesztelés két középiskolai osztályban, *Szociológiai Szemle*, 2010/3: 4-33.
- Csermely, Péter (2005): A hálózatok sejtjeinkben és körülöttünk.[Networks in our cells and all around us] (Előadás a Mindentudás Egyetemén)
<http://www.mindentudas.hu/csermelypeter/20050911csermely.html>)
- Davis, J. A. (1963): Clustering and structural balance in graphy. *Human Relation*, 20(2): 181-187.
- Eckert Penelope (1989): Jocks and Burnouts: Social Categories and Identity in the High School. New York: Teachers College Press.

- Eder Donna (1985): The Cycle of Popularity: Interpersonal Relations among Female Adolescents. *Sociology of Education* 58: 154–65.
- Eder Donna, Enke Janet Lynne (1991): The Structure of Gossip: Opportunities and Constraints on Collective Expression among Adolescents. *American Sociological Review* 56:494–508.
- Faris Robert, Felmlee Diane (2011): Status Struggles: Network Centrality and Gender Segregation in Same- and Cross-Gender Aggression. *American Sociological Review* vol. 76, no1, pp. 48-73.
- Giordano P. (1983): Sanctioning the High Status Deviant: An Attributional Analysis. *Social Psychology Quarterly* 46 (4): 329–42.
- Gould Robert V. (2002): The origins of status hierarchies: A formal theory and empirical test. *American Journal of Sociology*, 107(5): 1143-1178.
- Granovetter, M. (1983): The strength of weak ties: a network theory revisited. *Sociological Theory*. 1: 201-233.
- Harsányi János (1995): A racionális viselkedés elmélete. *Szociológiai Szemle*, 1216-2051. 1995. 4.sz.
- Haynie Dana L. (2001): Delinquent Peers Revisited: Does Network Structure Matter?. *The American Journal of Sociology*, 106(4), 1013 - 57.
- Heider, F. (1958): *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley
- Homans G. C. (1950): *The Human Group*. New York: Harcourt, Brace.
- Hummon, N.P., Doreian, P. (2003): Some Dynamics of Social Balance Processes: Bringing Heider back into Balance Theory. *Social Networks*, 25: 1749.
- Ibarra Herminia (1992): Homophily and differential returns: Sex differences in network structure and access in an advertising firm. *Administrative Science Quarterly*, 37: 422-447
- Ibarra Herminia (1995): Race, Opportunity, and Diversity of Social Circles in Managerial Networks. *The Academy of Management Journal*, Vol. 38, No. 3 (Jun., 1995), pp. 673-703
- Jones, W., Burdette M. P. (1994): Betrayal. In: A. L. Weber - J. H. Harvey (Eds.), *Perspectives on close relationships* (pp. 243-262). Boston: Allyn& Bacon.
- Jordán Ferenc (2009): Children in time: community organisation in social and ecological system. *Current Science* 97:(11) pp. 1579-1585.
- Kanter R. M. (1977): *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books.
- Kelley H. H., Thibaut, J. (1978): *Interpersonal relations: A theory of interdependence*, New York: Wiley

- Khanafiah D., Situngkir, H. (2004): Social Balance Theory. Revisiting Heider's Balance Theory for Many Agents. <http://www.cogprints.org>
- Kotter, J. P. (1982): *The General managers*. New York: Free Press.
- Labianca Guiseppe, Brass Daniel J. (2006): Exploring the Social Ledger: Negative Relationships and Negative Asymmetry in Social Networks. *Academy of Management Review*, vol. 31, no3, pp. 596-614.
- Labianca Guiseppe, Brass Daniel J., Grey Barbara (1998): Social Networks and Perceptions of Intergroup Conflict: The Role of Negative Relationships and Third Parties, *Academy of Management Journal*, vol. 41, pp. 55-67.
- La Fontana, K. M., Cillessen, A. H. N. (2002): Children's perceptions of popular and unpopular peers: A multi-method assessment. *Developmental Psychology*, 38, 635-647.
- Lin Nan (1982): Social networks and status attainment. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25 (1999), pp. 467-487
- Lin Nan (1982): Social resources and instrumental action. In: P.V. Marsden & N. Lin (Eds.), *Social structure and network analysis*: 131-145. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mayer Roger C., Davis James H., Schoorman F. David (1995): An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*, Vol. 20, No. 3 (Jul., 1995), pp. 709-734
- Merten, D. E. (2004). I. Securing her experience: Friendship versus popularity. *Feminism & Psychology*, 14, 361-365.
- Merton Robert K. (1968): The Matthew Effect in Science. *Science* 159:56-63.
- Messerschmidt James W. (2000): *Nine Lives: Adolescent Masculinities, the Body and Violence*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Milgram S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harpercollins
- Moerbeek Hester H. S. , Need Ariana (2003): Enemies at Work: Can They Hinder Your Career?, *Social Networks*, vol. 25, pp. 67-82.
- Moody James (2001): Race, School Integration, and Friendship Segregation in America. *American Journal of Sociology*, vol. 107, no3, pp. 679-716.
- Parkhurst, J. T., Hopmeyer, A. (1998). Sociometric popularity and peer perceived popularity: Two distinct dimensions of peer status. *Journal of Early Adolescence*, 18, 125-144.
- Pál Judit, Csaba Zoltán László, Takács Károly (2011): Determinants and dynamics of negative relations in adolescents' school networks.
- Peery, J. C. (1979) Popular, amiable, isolated, rejected: A reconceptualization of sociometric status in preschool children. *Child Development*, 1979, 50, 1231-1234.

Scott D. Litwack, Julie Wargo Aikins, and Antonius H. N. Cillessen. (2010): The Distinct Roles of Sociometric and Perceived Popularity in Friendship: Implications for Adolescent Depressive Affect and Self-Esteem IN *The Journal of Early Adolescence* 226-251p

Sijtsema Jelle J., Veenstra René, Lindenberg Siegwart, Salmivalli Christina (2009): Empirical test of bul- lies' status goals: assessing direct goals, aggression, and prestige», *Aggressive Behavior*, vol. 35, pp. 57–67.

Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Szántó Zoltán, Tóth István György (1993): *A társadalmi hálózatok elemzése*. Aula Kiadó 1., p. 30-55..

Szántó Zoltán (2006): Egy kettős évforduló kapcsán: A strukturális kiegyensúlyozottság elméletének újrafelfedezése. *Szociológiai Szemle* 3, 174-87.

Rose, A. J. (2002): Co-rumination in the friendships of girls and boys. *Child Development*, 73, 1830-1843.

Sijtsema Jelle J., Veenstra René, Lindenberg Siegwart, Salmivalli Christina (2009): Empirical test of bul- lies' status goals: assessing direct goals, aggression, and prestige, *Aggressive Behavior*, vol. 35, pp. 57–67.

Thomas David A. (1990): The Impact of Race on Managers' Experiences of Developmental Relationships." *Journal of Organizational Behavior*, 11, pp. 479-492.

Wiseman, J. P., Duck, S. (1995): Having and managing enemies: A very challenging relationship. In: S.Duck, J. T.Wood (Eds.): *Confronting relationship challenges* (pp. 43–72). Thousand Oak. CA:Sage, 43-72.

Walker Henry A., Thomas George M., Zelditch Jr Morris (1986) Legitimation, Endorsement, and Stability. *Social Forces* 64:620-43.

Walker Henry A., Zelditch Jr. Morris (1993): Power, Legitimacy and Stability of Authority: A Theoretical Research Program." Pp. 364-81 in *Theoretical Research Programs: Studies in the Growth of Theory*, edited by J. Berger and M. Zelditch, Jr. Stanford, CA: Stanford University Press

Wang Zhigang, Thorngate Warren (2003): Sentiment and social mitosis: Implications of Heider's Balance Theory. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation* vol. 6, no. 3.

Warr Mark, Stafford Mark C. (1996): The Influence of Delinquent Peers: What They Think or What They Do? *Criminology* 29:851–66.

Wasserman, Faust, (1994): *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge University Press, 1994.

Tartalomjegyzék

A NEGATÍV KAPCSOLATOK FONTOSSÁGA, RELEVÁNCIÁJA AZ SNA-N BELÜL	2
A NEGATÍV KAPCSOLATOK TÍPUSAI	5
A NEGATÍV ÉS POZITÍV KAPCSOLATOK DINAMIKÁJA.....	7
A STÁTUSZ SZEREPE A NEGATÍV KAPCSOLATOK VIZSGÁLATA SORÁN.....	10
A MÁTÉ-EFFEKTUS.....	14
A FALKAVEZÉREKRŐL, AZAZ A VITATOTT MEGÍTÉLÉSŰEK NÉPSZERŰSÉGE	19
HIPOTÉZISEK	21
FELHASZNÁLT ADATOK.....	22
A VÁLTOZÓK LÉTREHOZÁSA ÉS LEÍRÁSA	24
Hálózati változók.....	24
További magyarázó változók	26
LEÍRÓ ADATOK	28
Adatok hálózati jellemzői.....	28
ADATELEMZÉS.....	30
STÁTUSZ ÉS A POZITÍV - NEGATÍV JELÖLÉSEK KAPCSOLATA	30
Magyarázó változók és a negatív - pozitív jelölések kapcsolata.....	31
A FALKAVEZÉR NÉPSZERŰSÉGÉNEK IDŐBELI VÁLTOZÁSÁNAK VIZSGÁLATA.....	35
EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE	37
KITEKINTÉS, JÖVŐBELI TERVEK.....	39
IRODALOMJEGYZÉK.....	40